

4-SINIFLI TOPLUMLARIN ORTAYA ÇIKIŞI VE SANAT

M.Ö. 5000 yıllarından itibaren Dicle ve Fırat Nehirleri arasındaki Mezopotamya olarak bilinen bölge, Çin’de Sarı ve Beyaz Nehirlerin, Afrika’da Nil Nehri’nin, Hindistan’da Pencap ve Ganj Nehirlerinin kenarları tarım alanları haline geldi ve bu bölgelerde kentler kuruldu.¹ Kabilelerin oturduğu köyler toprak sahiplerinin yönettiği kentlere dönüştüler. Bu durum sınıflı toplumun ortaya çıkmasına yol açtı.

Toplumun üretim araçları üzerindeki ortaklaşa mülkiyetinin özel mülkiyete dönüşümü devletleşmeyi getirdi. Üretim araçlarının, yani toprakların ve hayvan sürülerinin sahibi olan yöneticiler toplumsal düzenin meşruiyetini ve sürekliliğini sağlamak için devleti bir zor aygıtı olarak kullandılar. Engels, “Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni” adlı eserinde devletleşme sürecine ilişkin olarak şunları söyler:

“Karşıtların, karşıt iktisadi çıkarlara sahip sınıfların kendilerini ve toplumu kısır bir savaşım içerisinde eritip bitirmemeleri için görünüşte toplumun üstünde yer alan, çatışmayı hafifletmesi, ‘düzen’ sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinmesi kendini kabul ettirir. İşte toplumdaki doğan ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç devlettir.”²

Üç bin yıl önce insanlar otuz beş bin tanrıya tapıyorlardı. Tüm tanrıların bir Tanrı kavramında birleştirilmesiyle tektanrılı dinlerin doğması da bu dönemde oldu. Tüm ruhların tek bir ruha bağlı olduğu fikri, tüm Tanrıların da tek bir Tanrı’ya bağlı olduğu fikrini doğurdu. Böylece tektanrıcılık (İng. *Monotheism*. Fr. *Monothéisme*. Alm. *Monotheismus*.) ortaya çıktı. Kent devletlerinin kurulmasıyla, her kentin ayrı bir koruyucu tanrısı oldu. Bir şehrin tanrısı, o şehrin iyi yaşam sürmesinden sorumluydu; onun gücü, şehrinin iyi ya da fena olmasına göre değişirdi. Bunlara aynı zamanda diğer şehirlerde de tapılırdı. Bu şehir Tanrıları, evrenin yönetimini aralarında bölüşmüşlerdi. Bu tanrılar ilkel “totem” düşüncesinin kalıntılarıydı. Birçok mitolojide görüldüğü üzere, tanrılar da artık insanlar gibi seviyor, evleniyor, çocuk yapıyor, seviniyor, üzüyor, öfkeleniyor, savaşıyorlardı. Toplumdaki sınıfların kademelenmesiyle, öte âlemdeki tanrılar arasında da hiyerarşi doğdu. Eski doğa tanrılarının bazıları, daha alt seviyede, ikinci sınıf tanrılar oldular; bazıları da melekler, cinler, periler gibi sıfatlarla daha alt kesimleri oluşturular. Tarlaların korunması için başka, doğumun kolaylıkla olması için başka, deniz yolculuğuna çıkarken başka tanrılara tapılıyordu.

Hıristiyanlar, tektanrıcı olduklarını söylemelerine rağmen, ilk zamanlarda çoktanrıcı olmakla suçlanmışlardır. Bunun sebebi, Tanrı’nın kendisinden söz ederken, çoğul olarak söz ediyor olmasıydı. Kur’an’da da Tanrı’nın kendinden söz ederken bazen “Ben” bazen de “Biz” diye söz ettiği görülür.

Mısır’dan Sümerlere, Hititlerden Asurlulara kadar Tanrılar hep insan biçiminde tasvir edilmiştir ve insanlar gibi hiyerarşik bir düzen içindedirler.

Örneğin, İlk Çağ’da Yunan Tanrıları sadece insan biçiminde olmakla kalmaz, insanlar gibi yaşarlardı; Olimpos dağında otururlar, âşık olurlar, kız kaçırlar, evlenirler, çocuk doğururlar, kıskanırlar, öç alırlardı. İnsanlardan farkları ölümsüz olmalarıydı; dünyanın düzeni yine onların elindeydi ama hepsi de en üstteki Baştanrı Zeus’a bağlıydılar.

Sümerlerde ise 1500 kadar Tanrı vardı. Yer, Gök, Hava, Su Tanrıları yaratıcı, diğerleri ise yönetici ve koruyucu Tanrılarıydı. Onların kurdukları çoktanrılı din, zamanla tek Tanrı’ya dönüşerek, bugünkü dinlerin temelini oluşturmuştur. Fakat bu arada diğer Tanrılar da tamamen yok olmamış, bu dinlerde melekler, şeytanlar, cinler olarak varlıklarını korumaya devam etmişlerdir.³ Sümer Tanrılarının esas adlarından başka, niteliklerine göre diğer adları da vardı. Babilliler bu adlardan 50’sini yeni yarattıkları Tanrı Marduk’a vererek tektanrıcılığa adım atmışlardı. İslâm dininde Allah’a verilen 99 ad, aynı geleneğin bir devamı gibi görünmektedir.⁴

Tanrı-Kral inancı Mısır’da ve Önasya’da doğmuş ve yüzlerce yıl sürmüştür. Sümer kralları, Tanrıların yeryüzündeki vekili sayılıyordu. Bu inanç Hıristiyanlıkta papaya, Müslümanlıkta halifeye geçerek sürmüştür.⁵ Camilerin ve minarelerin üstündeki hilal, Sümer Ay Tanrısı’nın sembolüdür.⁶

Böyle bakıldığında tektanrıcılığın, hiyerarşiye bağlanmış çoktanrıcılıktan başka bir şey olmadığı söylenebilir. Tanrılar arasındaki bu hiyerarşik yapı, köleci toplum düzeninde köle-efendi ilişkisi olarak karşılığını buldu. Tüm varlıkların özünde olan Tanrı, egemen sınıflar tarafından dünyadan ayrı, boyun eğmeyenleri cehennemde cezalandıran, itaat edip acı çekenleri de cennetle ödüllendiren bir Tanrı’ya dönüştürüldü. Çalışan ve ezilen halk yığınları kullar, efendilerin efendisi krallar da Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi Tanrı-Krallar oldular.

Köleci ideoloji eski Bâbil, Mısır, Hint, Urartu, İran’dan antikçağın köleci devletlerine kadar, efendilerin güçlerini Tanrı’dan aldıkları inancını yaymıştır. Çalışanlar itaat etmeli ve boyun eğmelidirler, yoksa Tanrı kendilerini hem bu dünyada hem de ölümden sonra cezalandırır. Boyun eğmeyenlerin tanrısal cezası olarak cehennem ve boyun eğip acı çekenlerin tanrısal ödülü olarak cennet kavramları da böylelikle doğmuştur. “Bir”liğin yerini de dualite (ikilik) aldı. Sınıfsız toplumda insanlar arası ilişkilerde efendilik ve kulluk yoktu. İnsanlar arasındaki ilişkinin efendi-kul ilişkisine dönüşmesi, insanın Tanrı’yla ilişkisini de efendi-kul ilişkisine dönüştürdü. Dinin de Karl Marx’ın söylediği gibi insanları sömürmek için kullanılan bir alyon haline getirilmesi bu şekilde başladı.

Kadim zamanlarda felsefe, bilim ve din, asla birbirlerinden ayrı değildi. İnsanların tarım yapmaya başlamasıyla, yani doğaya müdahale etmesiyle hepsi birbirinden ayrıldılar. Büyü de zamanla dine, bilime ve sanata dönüştü. Büyüdeki “eylem” yerini kaderciliğe bıraktı. İnsan pratik olarak katıldığı dine artık dua ve ibadet yoluyla bağlanmakla yetinmeye

başladı. Dinle ilgili görevleri üstlenen ayrı bir ruhban sınıfı (rahipler) oluştu, sanatçılar da tıpkı duvar ustaları, demirciler ya da marangozlar gibi, kendilerine verilen siparişi yerine getiren birer zanaatkâra dönüştüler.

Tarım öncesi komünal topluluklardaki inanç sisteminin temelini oluşturan büyüün, sınıflı toplumların ortaya çıkmasıyla dine, bilime ve sanata ayrılması, dinin de farklı sınıflar tarafından farklı şekillerde yorumlanmasını beraberinde getirdi. Bu yorumlara kısaca da olsa değinmemiz, gelecek bölümlerde ele alacağımız sembolizm ve gerçeküstücülük gibi bazı sanat akımlarını, özellikle de soyut sanatı anlayabilmemizde kolaylık sağlayacak.⁷

Bu yorumlardan birincisi ezoterizmdir. Seçilmiş bir grubun bilebileceği, anlayabileceği, halka kapalı bilgiler “Ezoterik” bilgilerdir. Ezoterizmin Osmanlıca karşılığı “Bâtınilik”tir. Bâtın; iç yüz, içteki anlamına gelir. Yani içteki gizli olan anlamındadır.

Örneğin, dinsel inanişâ göre insanlar öldüklerinde işledikleri günahlara ve yaptıkları sevaplara göre değerlendirilecekler, cennete ya da cehenneme gideceklerdir. Ezoterizm, insanların cennete ya da cehenneme gitmeleriyle ilgilenmez, cennet ve cehennem söylemiyle kastedilen kavramları arar.

Ezoterizme göre kıyamet günü anlatımı da dünyada bir dönemin kapanıp yeni bir dönemin başlamasının sembolik ifadesidir. Yeni dönemde, kozmik değişikliklere bağlı olarak Dünya’da da doğal dengeler değişecektir. İnsanların bilinç düzeylerinde de bir yükseliş olacak, insanlar sembollerin arkasında gizlenmiş olan gerçek bilgilerle karşılaşacaklardır. Sembolik anlatımlarla üstü örtülmüş olan ifadeler, açık seçik, ayan beyan aktarılacaktır. “Kıyam etmek” yani ayağa kalkmak, uyanmak anlamına gelen “toplular uyanış” ya da “büyük uyanış”, sırların ortaya çıkacağı ve Hakikat bilgisinin insanlığa verileceği gündür. Bir devrin bitip diğerinin başlamasına Mayalar “Zamanın Sonu”, Zerdüşter “Dünya Çağları”, Çinliler “Büyük Yıl”, Hintliler “Kali Yuga” adlarını vermişlerdir. Dinler ise bu olayı “Kıyamet” kelimesiyle sembolleştirmişlerdir. Ezoterizmde bu, insanlığın kademeli olarak aşağı inışı ve tekrar çıkışı şeklinde sembolleştirilmiştir. İçinde bulunduğumuz dönem “Demir Çağı”, gelecek dönem ise “Altın Çağ” olarak adlandırılır.

Sıradan insanların, halkın anlayabileceği bilgiler ise “Ekzoterik” (*Zahirî*) bilgiler olarak sınıflandırılır. Bu ayırım, geçmişteki pagan topluluklardan, günümüzün üst kültürlerine kadar tüm kültürlerde bulunur ve ezoterizm daima yetkin olmayanlara kapalı olan birtakım bilgileri gizler. Ezoterizmin en temel bilgilerinden biri, parçanın bütüne ait olduğu bilgisidir; bu bilgi tarım öncesi toplulukların mana ve animizm inanışlarına dayanır. Tüm varlıklar, doğa ve tanrı birdir, bu nedenle insanda da “tanrısal bilgiler” gizlidir. Ezoterik inisiyasyonun da amacı, insanda gizli olan bu bilgilere ulaşmak ve onları ortaya çıkarmaktır. Arif insan, inisiyasyonda son aşamaya gelmiş, hakikatle direkt temasa geçmiş olan kişidir. Ezoterizm dinsel söylemlerle değil, o söylemlerin sembolize ettiği gerçek anlamlarla ilgilenir.

Ezoterik doktrinler, İslâmî kültür içinde Tasavvuf adını almıştır. İslâm’daki Bâtını mezheplerin arka planlarını ararken, karşımıza hep eski İran, Anadolu, Mezopotamya, Hint ve Yunan felsefeleri çıkar. Yolu izlerken Zerdüştlük, Mazdekilik, Manilik, Brahmanlık, Budistlik ve Şamanizm gibi inançlarla karşılaşırız. Din ve Mitoloji, Din Felsefesi, Dinler Tarihi kategorilerinde eserler yazmış bir yazar olan Franklin Lewis, “Mevlânâ, Geçmiş ve Şimdi Doğu ve Batı” adlı eserinde Tasavvufun kaynaklarını şu şekilde sıralar:

“Tasavvuf diye bildiğimiz hareket, Suriye’deki Hıristiyan manastır hayatı ve maddi dünyaya karşı geliştirilen gnostik⁸ tutumlarla pek çok noktası olan zahitliğin ve muhtemelen Zerdüşti, Manici, Budist, Hindu teozofik öğretileriyle beslenen irfanın bir kolu olarak başladı”⁹.

Gizemcilik (*Misticizm*), Aklın yetmediği alanlarda ve özellikle Tanrı kavramında, gerçeğe gönül yoluyla veya bir irade zorlayışıyla ulaşılabilmesini kabul eden felsefe ve din öğretisidir. (İng. *Mysticism*.) Gizemciliğin temeli Çin’de Konfüçyüşçülük ve Taoculuk, Hint’te Brahmançılık, Mısır’da Hermesçilik, Yunan’da Orfeosçuluk ve Pitagorasçılık gibi ilkçağın gizemsel dinleridir. Bu dinler halka kapalıydı ve törenleri gizli yapıldı.

Mısır, Hermes¹⁰ ve onun devamı olan başrahiplerin yönetiminde Ezoterik doktrinin sığınağı ve okulu oldu. Ölüler Kitabı’nda yalnızca inisiyelerin bildiği sırların varlığından söz edilir.

Hermetika, Hermes’e ait olduğuna inanılan özdeyişlerden oluşmuş bir külliyyattır. Eski Yunan kanalıyla Floransa’daki Platon Akademisi’ne, oradan da günümüze ulaşmıştır. Hermetika’da mevcut olan her şeyin Bir olduğu ve Bir’den kaynaklandığı, uyarılama yoluyla bir tek şeyden doğduğu ifade edilir. Alttaki olan üstteki gibidir, üstteki olan da alttaki gibidir; bu, bir tek şeyin mucizesini gerçekleştirmek içindir.

Hermes, öğrencisi Asclepius’a İlk Sebeple ilgili olarak şunları söylemişti:

“Düşüncelerimizin hiçbirisi, Tanrı kavramını açıklayamadığı gibi hiçbir lisan da onu tasvir edemez. Gayri maddi, görünmez ve şekilsiz olanı, duyarlarımız kavrayamaz. Ezeli, ebedi olan, şu sınırlı zaman kavramıyla ölçülemez. Demek ki Tanrı, söze, dile sığmaz olandır.”¹¹

Rahipler sırların dışarı çıkmaması ve öğretinin yozlaşmaması için ketumluk yemini ederlerdi, en küçük sırrı bile ifşa edenler için ölüm cezası konmuştu. Hermes, her türlü inisiye bilginin koruyucusuydu ve sırların korunmasıyla ilgili olarak şöyle söylüyordu:

“Eşyanın içi dışı gibidir. Küçük, büyük gibidir. Tek bir yasa mevcuttur ve faaliyet halinde olan da Bir’dir. Bundan dolayı Tanrısal düzende hiçbir şey küçük olmadığı gibi, hiçbir şey de büyük değildir. İkinci anahtar ise şudur: İnsanlar ölümlü Tanrılardır, Tanrılar ise ölümsüz insanlardır. Ne mutlu bu sözleri anlayabilene; çünkü bunları anlamak demek,

her şeyin anahtarına sahip olmak demektir. Sır yasaasının yüce hakikati içerdiğini, tam bilginin ancak bizim geçtiğimiz sınamalardan geçmiş olanlara verileceğini sakın aklından çıkarma. Hakikati zekâlarla orantılı miktarda açıklamak şarttır. Bu nedenle hakikati duyunca yoldan sapabilecek kadar zayıf olanlar ile ancak bir bölümünü kavrayıp kötü maksatlar için kullanabilecek kadar kötü olanlardan saklamayı unutma. Hakikati gönlüne göm, Hakikat sadece eserinde görünsün, eserinde konuşsun. Bilim, gücün; iman, kılıcın; sessizlik de kırılmaz zırhın olsun...”¹²

Ünlü Türk gizemcisi Şeyh Bedrettin (1337-1420), bu gizliliğin gereğini Vâridât adlı yapıtında şöyle açıklar:

“Her bilgi, kendi aşamasında (*mertebe*) hakır. Gerçek halka daha işin başında söylenirse ya yollarını saptırırlar ya da o gerçeği söyleyeni suçlarlar. Halk ve Hak, ortalama bir yolla ve ayrı ayrı gözetilerek birbirlerine alıştırlabilirler. Ama herhalde halk hakka ve hakikate alıştırmalıdır.”

Dinler tanrısal yönetime uygun bir yaşamı buyururlar, gizemcilikse “Tanrıyla birleşme” ve “Tanrıda yaşama” amacını güder. Bu amaca varmak için de genellikle sezgi ve sevgi yöntemleri kullanılır. İnsan, Tanrı’yı, duyularıyla algılayamaz ve akıyla kavrayamaz, ama onu, O’na karşı duyduğu büyük sevgiyle (*Aşkla*) sezer. Gizemsel tapım, dışsal bir tapım değil, içsel bir tapımdır. (*İçrekçilik*. Osm. *Bâtıniyye*. İng. *Esoterism*.) İslâm gizemcileri bunu “Tanrı’ya ibadetle değil, muhabbetle varılır” ifadesiyle dile getirmişlerdir. Bu, bir duyu ya da akıl bağlantısı değil, bir gönül bağlantısıdır. Bu gönül bağlantısı antikçağın Eleusis Gizemciliğinde “bilincin ortadan kalkmasıyla” (*Yunanca: Ekstasis*) ve “Tanrı’nın insanın içine girmesi” (*Yunanca: Enthousiasmos*) kavramlarıyla dile getirilmiştir. Hermesçiliğin, Yunan kaynakları aracılığıyla öğrenilen şu sözlerinde de içrekçiliğin gerekçesi açıklanmaktadır: Her akıl, büyük gerçekleri kavrayamaz. Çoğunluk ya aptal ya kötüdür. Aptalsalar gerçek karşısında akıllarını büsbütün yitirirler. Kötüyseler bu gerçeği kötüye kullanarak büsbütün kötülük ederler. Gerçeği gizlemekten başka çıkar yol yoktur. Bilmek, bulmak, susmak gerektir.

Ezoterizm, bilgilerin ve görgülerin kapalı bir topluluk içinde ve aşamalı olarak verildiği çalışma ve öğretisi sistemidir. Asıl gerçeklerin anlayabilecek yetenek ve bilgide olan kişilere aktarılacağı görüşü, ezoterik sistemin özüdür.

Sistemin üç önemli özelliği vardır:

1- Öğretiyi alacak olanların özenle seçilmelerinden sonra, inisiyasyon yöntemi ile topluluğa kabul edilerek, yine aynı yöntemle ilerlemeleri.

2- Öğretilerin bir dereceler silsilesi içinde verilmesinin yanı sıra hiyerarşik yapı gözetilen bir örgütlenmenin bulunması.

3- Öğretilerin kapsamında simge, alegori¹³ ve özdeyişlerin kullanılması.

Ezoterik yaklaşımın özü; bireyin kendi kendini aydınlatamaması olgusuna bağlıdır. Mistisizm kavramı ile ezoterizm kavramı bu noktada ayrılırlar. Mistik kişi (mutasavvıf, gizemci) çoğu zaman elini eteğini dünyadan çekmiş bir “münzevi”dir, düzen ve denetim dışıdır, hatta disiplinsizdir. Gerçeğe bir anda “sezgi” yoluyla varabilir. Ezoterizm’de ise kişi ancak “inisiyasyon”a dayalı (initiatique) bir örgüt tarafından ışığa kavuşturulabilir. Ezoterik örgüt kişiyi, öncelikle ruhsal bir etki aşılar, sonra bu etkinin üzerine bir “öğreti” kurmaya çalışır; bunu yaparken de belirli bir hiyerarşik yapıyı ve disiplini izler. Mistisizm’in bazen salt bireysel düzeyde kalabilmesine karşın, ezoterizm daima örgütsel bir yapıdadır.

15, 16. ve 17. Yüzyılların edebiyatı şifrelerle doludur ve bunların çok azının şifresi çözülebilmektedir. Bu dönemde birçok büyük bilim insanı ve filozof, çağlarının dinsel hoşgörüsüzlüğü nedeniyle bulgularını ve düşüncelerini açıkça yazamamış, çalışmalarını gelecek kuşaklara saklamak için şifreli dil kullanmışlardır. Birçok kilise adamı da bilimsel araştırmalarının ortaya çıkması halinde aforoz edilmekten, ya da daha ağır cezalara uğramaktan korktukları için sembolizme başvurmuşlardır. Sembollerin içinden gerçek anlamlarını bulup çıkarabilmek konusunda, insanların ancak yüzde ikisi ya da üçü başarılı olabilir.

Diğer taraftan ezoterik bilgilere sahip olmanın ayrıcalığı ve “Tanrı tarafından seçilmiş azınlık olma” düşüncesi, ekonomik ve siyasal üstünlüğün dinsel gerekçesi olarak gösterilmesinin yolunu açmıştır. Kapalı, gizli ya da açık olsun tüm cemiyetlerin ortak özellikleri vardır: Kendilerine hayat sahası oluşturmak, hükümetleri etkilemek ve mümkünse iktidar olmak, ideolojilerini nesilden nesile devam ettirmek. Bunun ilk akla gelen örnekleri masonik örgütlerdir. Bu tür örgütler de kendi içlerinde sembollerin dilini kullanmışlardır. Ezoterizm, en büyük etkisini masonluk ile göstermiş ve batı uygarlığının oluşmasında büyük rol oynamıştır.

Tarih boyunca dinsel inançlar, bir taraftan sömürücü sınıflara hizmet ederken, diğer taraftan kötülüklerin, haksızlıkların barınamayacağı bir dünyaya duyulan umutları beslemiştir.

Evren ile Tanrı’yı bir ve aynı şey sayan öğretilerin ve inanç sistemlerinin genel adı Panteizm’dir. Kamutanrıçılık ya da Tümtanrıçılık denilen Panteizm’in temel ilkesine göre, evrende bulunan her şey tek bir Varlık’tan oluşmuştur. Tüm evren Tanrı’nın görünüş alanına çıkmasıyla oluşmuş olduğu için tüm varlıkların özünde Tanrısal Öz bulunmaktadır, farklılıklar yalnızca görünüştedir, özde ise her şey birdir.

Toplayıcılık ve avcılıkla geçinen ilkel komünal toplumlarda, her ne kadar sanat amacıyla yapılmamış olsa da sanat olarak nitelendirilebilecek sadece resim vardı. Mimarlık ve heykel tarıma dayalı topluluklarda ortaya çıktı. Toprağa yerleşerek tarım yapan o devir insan toplulukları işledikleri toprakları korumak için kalın duvarlarla çevirdiler, askerlik

düzenini kurdular. Tanrı-Krallar güçlerini ve ölümsüzlüklerini simgeleyen dev anıt mezarlar ve dev tapınaklar yapturdular. Tapınakların ve sitelerin modelleri de kralların yetkisi gibi gökyüzüyle ilişkiliydi, “önceden gökyüzünde mevcuttular”. Örneğin Babil sitelerinin modelleri takımyıldızlarıydı: Şippar’ın modeli Yengeç takımyıldızında, Ninova’nınki Büyük Ayı’da, Asur’unki Çoban takımyıldızındaydı. Bu anlayışa dünyanın birçok yerinde rastlanıyordu. Bu yöntem, ezoterizmdeki “yukarıda nasılsa aşağıda öyledir” inancının tapınak ve anıt mezar mimarisine yansımaysıydı. Mimarlık, iktidarın ikna ediciliğinin, zaferin ve gücünün yapılarla ifade edilmesinin aracı oldu.

Ezoterizme göre yaradan ve yaratılan aynıdır, birdir. Varoluşu Yaradan ve yaratılan olarak ayırmak, ikilik yaratmaktır. İnsan da dâhil, yaratılmış olan her şey, tek olan Yaradan’ın dışında değil içindedir. En büyük, en küçükte gizlidir. Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî de bunu, “Alem-i Asğar (*Mikrokozmoz*) olsan bile Alem-i Ekber’i (*Makrokozmoz*) temsil edersin” sözüyle ifade etmiştir. İslâm Tasavvufu’nda “Vahdet-i Vücut” yani “Varlığın birliği” olarak bilinen görüş, Hallac-ı Mansur tarafından “Ene-l Hak” ve “Kendini bilen Tanrı’yı bilir” şeklinde özetlenmiştir.

Ezoterizmde bu “yukarıda nasılsa aşağıda öyledir” diye söylenir. Bu, “dışarıda nasılsa içeride de öyledir” anlamına da gelir ve sembolizmde ortasında nokta olan bir çember ile ifade edilir. Çemberin ortasındaki nokta, çemberi oluşturan noktaların “sudûr ettiği”¹⁴ Öz’ü, yani Tanrı’yı simgeler. Bu simge aynı zamanda, bir koninin tepeden görünüşüdür. Koninin tepesindeki nokta, çemberin ortasındaki noktaya, çember ise koninin tabanına karşılık gelir. Koninin tepesi ile tabanı arasındaki yükseklik, çember ile ortadaki nokta arasındaki uzaklık, varlıkların tanrısalılık seviyelerini ifade eder. Katha Upanişad da “Buradaki neyse oradaki de odur; oradaki neyse buradaki de odur. Bunda bir farklılık gören ölümden ölüme gider”¹⁵ der. Buradaki “ölümden ölüme gitme” ifadesi ile Samsara, yani doğum-ölüm-yeniden doğum döngüsü kastedilir.

Devletin mutlak sahibi olan ve kendilerini Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi olarak gören kişilerin yönettiği bu toplumlarda yazının keşfedildiği, mimarının bir ölçü ve plana dayandırıldığı, keramik sanatlarının yaratıldığı, ilkel bir değiş tokuş biçimiyle de olsa ticaret yapılmaya başlandığı biliniyor. Her ne kadar eski Yunan’da bir demokrasiden, Roma’da bir cumhuriyetten söz ediliyorsa da halkın çoğunluğunun köle olduğu bu toplumlarda devlet yönetimlerinin bugünkü demokratik-parlamentar sistem ve hukuk anlayışıyla ilgisi yoktur. Bu yüzden M.Ö. 5000’ler ile M.S. 1800’ler arasındaki dönemi “monarşi dönemi” olarak sınıflandırmak daha doğru olur.

Eski Mısır’dan Çin’e, Hint’ten Azteklere ve İnkalara, eski Yunan’dan yeniçağ Avrupa’sına kadar monarşik yönetimlerin egemen olduğu 7.000 yıllık dönemde sanat, krallara ve Tanrı-krallara hizmet etmiştir. O yüzden, o çağlardan günümüze ulaşan eserler, yapıldıkları çağların dinsel inançları hakkında önemli bilgiler içerirler.

Yeni ortaya çıkan kent devletleri birbirleriyle sürekli savaşıyorlar ve yönetim sürekli bir kentten diğerine geçiyordu. Kentler arasında yapılan göçler de savaşlar gibi sürekli bir değişime yol açıyordu. Bu sürekli değişimler birçok antik devletin sanatını izlenebilir bir sırayla incelememizi büyük ölçüde engeller. Özellikle Mezopotamya’da kurulmuş olan Sümer, Asur, Babil ve Akad gibi uygarlıkların sanatları gerek birbirleriyle gerekse Mısır sanatıyla karşılaştırıldığında - birtakım küçük farklılıklar gösterirlerse de- temelde aynı inanç sistemi üzerine kurulmuşlardır.

Araştırmacı bir İngiliz subayı olan James Churchward (1851-1936), “Kayıp Kıta Mu” adlı kitabında çok eski çağlarda Pasifik Okyanusu’nda Mu adlı büyük bir uygarlığın olduğunu, bu uygarlığın büyük depremlerle okyanusa battığını, farklı kıtalarda yaşamış olan Sümer, Mısır, Hint, Maya, Aztek, Çin uygarlıklarının Mu uygarlığının devamı olduklarını ileri sürer. Churchward bu görüşünü söz konusu uygarlıklara ait sembollerin şaşırtıcı derecede birbirlerine benzerlik göstermelerine dayandırır. 1930’lu yılların başında Türklerin kökeni üstüne araştırma yapmakta olan Atatürk, Churchward’ı kendisiyle görüşmek üzere Türkiye’ye davet etmişti. Ancak, Churchward çok yaşlı olduğu için gelmesinin mümkün olamayacağını Atatürk’e bildirmiştir. Churchward’ın Mu ve Atlantis’le ilgili olarak yazdığı dört kitap Atatürk’ün emriyle dilimize çevrilmiştir.

Denizden gelen tanrılara ilişkin inanç birçok ulusun mitolojisinde vardır. Bu tanrılar Atlantis’ten gelirler, insanlara sanat, felsefe, bilim, ahlak ve dinin yanı sıra, nefreti, savaşı ve sapıklıkları öğretirler ve tekrar geldikleri yere, Atlantis’e dönerler.

Amerika yerlilerinin bazı Şamanları, kuş tüyleriyle ve deniz kabuklarından yapılmış süslerle kaplı, denizden çıkan ve onlara sanatları ve zanaatları öğreten kutsal insanlardan söz ederler. Kıldanilerin efsaneleri arasında Oannes efsanesi vardır. Bu efsaneye göre Oannes, hem denizde hem karada yaşar. Denizden gelmiştir ve kıyıda yaşayan vahşi insanlara okumayı yazmayı, toprağı sürmeyi, şifalı otlar yetiştirmeyi, yıldızları incelemeyi, akılcı yönetimler kurmayı ve kutsal sırları öğretmiştir. Mayaların Kurtarıcı Tanrısı Quetzalcoatl, sudan çıkmış ve insanlara uygarlığın temellerini oluşturacak bilgileri vermiş, Tezkatlipoka adlı tanrının gazabından kurtulmak için yılanlardan yapılmış büyü bir salla denize dönmüştür. Afrika’daki Dogon kabilesi üyeleri de atalarını yarı balık yarı insan şeklinde tasvir ederler. Keltler, atalarının batıdaki Avalon adlı bir ülkeden geldiğine inanırlar. Basklar, Atlantika adlı bir ülkeden geldiklerini, eski Atlantislilerin torunları olduklarını söylerler. İskandinav efsanelerinde, Atland adıyla bilinen bir ülkede yaşayan, sarışın, mavi gözlü bir ırkın, kendi ataları olduğundan söz edilir. Aztekler, doğudaki okyanusta bulunan Aztlan adlı büyük bir adadan geldiklerinden bahsederler. Mısır’daki Edfu tapınağındaki kitabelerde, tapınağı inşa edenlerin “Kadim Olanların Yurdu” denen bir adadan geldikleri yazar. Ada yok olma tehlikesiyle karşılaşınca oradan kaçmışlardır.

Atlantis ve Mu kıtalarının yok olmasına sebep olan tufandan söz etmeyen, dinsel inanışlarında ve efsanelerinde yer vermeyen millet ya da kavim yok gibidir. İskandinavyalılar, Hintliler, Yunanlılar, Türkler, Kızılderililer, Polinezyalılar ve birçok kavim tufan olayından söz ederler.

Tufanla ilgili ilk belgeler, Sümer kil tabletleridir. Atlantis'in yazılı metinlerde yer alması ise Platon'la (M.Ö. 420–391) başlamıştır. Masonluğun da Kuzey Afrika'ya ve Anadolu'ya Atlantis kıtasından geldiğine, oradan da Batı'ya ulaştığına inanılır.

Churchward'ın görüşüne karşı çıkan bazı bilim adamları, farklı yerlerde olsalar da aynı zekâ düzeyine ve aynı yaşam biçimine sahip olan insanların aynı sembolleri yaratabilmelerinin doğal olduğunu savunuyorlar. Bazıları da birbirleriyle ilgisi olmayan topluluklarda birtakım ortak mitolojik ve sembolik öğelerin bulunmasını “etkileşim” kavramıyla açıklamaya çalışmaktadırlar.

Bu benzerliklerle ilgili olarak ortaya atılmış bir diğer tez, İsviçreli araştırmacı yazar Erich von Daniken'in ilk insan kültürleri üzerinde dünya dışı varlıkların etkileri hakkındaki tezidir.

Dünya dışı varlıklar ve UFO¹⁶ konusu, bilim kurgu (*Science Fiction*) ile gündeme gelmiş olmakla birlikte, konuya geniş halk kitlelerinin ilgi duymasında, Erich von Daniken'in 1968 yılında yayınlanan “Tanrıların Arabaları” adlı kitabının önemli etkisi olmuştur. Bu kitapta Daniken genel olarak, Antik Çağ'daki ilkel insanların yüksek bir medeniyete ve bilgi düzeyine sahip dünya dışı varlıklar tarafından ziyaret edildiğine ilişkin bir iddia ortaya atar, ispatlamak için de geçmişte inşa edilmiş yapılardan, kutsal kitaplardaki bazı anlatımlardan ve destanlardan örnekler verir. Ufoların gerçekliği ya da dünya dışı olup olmadıkları konusunda bugüne dek sayısız tartışmalar olmuştur. Bazı fotoğraf ve filmlerin sahte olduklarının saptanmış ve sahteliklerinin ufologlar tarafından da kabul edilmiş olmasına rağmen, uçan dairelerin gerçekliğine ve dünya yapımı olmadığına inananların sayısı günden güne artmaktadır. Bazı bilim insanları ise genellikle evrende akıllı yaşam olabileceğini kabul ederler, ancak uzaylıların ziyaret ettikleri iddialarının kabul edilebilmesi için daha somut kanıtlarla desteklenmesi gerektiğini belirtirler.

Hindistan'ın ulusal destanı Mahabharata “İnsanlığın Öyküsü” anlamına gelir ve hem çok uzak geçmişte kaybolmuş olan bu uygarlığı anlatmakta hem de çok büyük bir savaştan bahsetmektedir. Bu destanın ne zaman yazıldığı bilinmemektedir, bazılarının göre M.Ö. 3. ve 5. Yüzyıl aralarında yazılmıştır. Bazılarına göre ise çok daha eskilere, 19-20.000 yıl kadar geçmişe aittir. Destanda anlatılan dev savaş, öncelikle klanlar arası bir çatışma gibi görünse de aslında tüm gezegenin egemenliği yolunda bir kavgadır, ama sonunda öyle bir savaş başlar ki tüm evren yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Savaşta kullanılan silahlar hem ok, balta, kılıç, mızrak gibi dünyasal hem de ışınlar, atomik silahlar, uçan araçlar gibi Tanrısal silahlardır. Mahabharata zeki canlılar arasında bir anlaşmazlığı, bir savaşı ve günümüz teknolojisinin çok ötesinde silahların kullanıldığını anlatır.

Mahabharata'nın bölümlerinden biri olan Ramayana'da, dünyalı kız Sita'nın güçlü prens Ravan tarafından kaçırılışı konu edilir. Olayın anlatımı oldukça ilginçtir: “Güçlü silahlara sahip Raksha zavallı ve çaresiz kadını kaldırdı. Onu göklere ait, hızla kanatlanan, altın parlaklığındaki arabasına oturttu... Araba tepelerin ve ormanlık vadinin üstünden gökyüzüne doğru havalandı.” Bu olayın ardından Ravan'la savaşmaya hazırlanan Rama, Gök ve Savaş Tanrısı Indra'dan bir araba ödünç alır. Araba şöyle tanımlanır: “Güneşe benzeyen Puspaka arabası Tanrı Ravan tarafından getirilmişti ve istenen her yere gidiyordu. Gökte parlayan bir yıldız benzeyen bu araba Lanka şehrinde bulunuyordu. Çok büyüktü, iki katlıydı ve birçok odası vardı. Havada uçarken kulağa hoş gelen bir ses çıkarıyordu.” Savaşın sonunda Ravan yenilgiye uğrar, Sita kurtulur ve destanın kahramanı onu havalanan bir araba ile evine götürür: “Bulutsuz gökyüzüne yelken açan Rama'nın Puspaka arabası geldi ve yeryüzüne indi.”

Antik Hindu şiirleri Veda'lar, Vimana olarak tanımlanan uçan araçlarla ilgili tasvirlerle doludur. Vimanalar iki katlıdır, daire biçimindedirler ve kubbelerinde bir giriş tüneli vardır; yani tam anlamıyla bir uçan daireye benzerler. İnanılmaz süratte ve manevralarla uçarlar ve uçarken melodik bir ses çıkarırlar. Çeşitli tiplerde vimanalar vardır; bazıları tabak şeklinde bazıları ise uzun silindirik şeklindedir. “Alışılmadık şekilleri olan ve insanlar tarafından yapılmamış olan araçlar” olarak tasvir edilirler.

Mahabharata'nın bir bölümü olan Dronaparva'da ve Ramayana'da küre şeklinde bir vimanadan söz edilir. Bu vimana inanılmaz bir hıza ulaşmakta ve ardında büyük bir hava akımı bırakmaktadır. Her yöne gidebilir, yön değiştirmesi ani ve çok hızlıdır, son hızla giderken aniden durup yine aynı hızla ters yöne gidebilmektedir. Ramayana'da, Vimanaları hareket ettiren güç, “görünmez bir kaynaktan gelen titreşimler” olarak tarif edilir.

Vimanaların yapısı akla UFO'ları getirir. Hızları ve manevra yetenekleri geleneksel fizik yasalarının ötesindedir. Uçan daire araştırmalarını derinleştiren uzmanlar, çağımızın jet uçaklarından bile üstün olan vimananın gelişmiş bir uzay gemisi, bir uçan daire olabileceği konusunda hemfikirdirler.

Uçan dairelere duyulan ilgi günümüzde yalnızca amatörce yapılan bireysel çabalardan ibaret değildir. Uçan dairelere inananlar tarafından sayısız dernek kurulmuş, kurum ve organizasyonlar oluşturulmuştur. Günümüzde, özellikle ABD'de, uçan dairelerin varlığına inanan iyi niyetli insanları çevrelerine toplayarak onları mistik vaatlerle kullanan tarikat liderleri ortaya çıkmıştır.

Dünya dışı varlıklar tarafından ziyaret edilme tezi, dünyadaki insanın yine bu varlıkların genetik müdahalesiyle ortaya çıktığı iddiasına varır. Bu iddiaya göre ilk insan bir başka âlemde evrim yolu ile ortaya çıkmıştır. Üzerinde

bulduğumuz dünyadaki ilk insanın ortaya çıkışı ise, dünya dışı varlıkların, yeryüzündeki evrimleşme sürecine genetik müdahalesi ile olmuştur. Bu genetik müdahaleyle yeryüzündeki insansı varlığa, yani maymuna kendini transfer eden varlık, bu genetik transfer ile yeryüzündeki insansı varlığın içinde kendine yer bulmuştur.

Sümerler de ilk insanın dünya dışından gelen varlıklardan birinin kendisini yeryüzünden seçilmiş bir varlığın içine katmasıyla yaratıldığına inanırlardı.

Pisagor da hayvanların evriminin yalnızca doğal ayıklanma yasasına bağlı olmadığını, ikinci bir yasanın da geçerli olduğunu savunuyordu. Dünya insanının çok üst düzeydeki ruhlar tarafından yaratıldığına inanıyordu ve bu ruhlara “Semavî İnsanlık” adını vermişti. Pisagor’a göre yeryüzünden farklı yerlerde yaşayan üstün varlıklar, zamanı geldiğinde, evrensel yasalara göre bazı hayvan türlerinin yapı taşlarını değiştirirler ve yeni türlerin ortaya çıkmasını sağlarlar. İnsan da maymun türü üzerinde böyle uygulamalar yapılarak ortaya çıkmıştır. İnsan, tekâmül açısından önceki türlerin son aşamasıdır, son aşaması ise Kâmil insandır.

Tevrat’ta, Yaratılış Kitabı VI. Bap’ta şöyle bir anlatım vardır: “Gök oğulları insan kızlarına vardıkları ve bu kızlar onlara çocuk doğurdıkları o günlerde, hem de ondan sonra yeryüzünde gökyüzünden inmiş olanlar vardı. Bunlar ebediyetin kudretli olanlarıydı. Alev halkıydı.”¹⁷

Tevrat’ın Tekvin Kitabı’nın Birinci Bap 26. Bölümü’nde şöyle denir: “Ve Elohim dedi Suretimizde ve benzeyişimize göre insan yapalım.” Tevrat’ın eski baskılarında “Elohim” sözcüğü uzun süre “Tanrı Oğulları” olarak çevrilmiştir. Ancak tektanrılı bir dinin kalıpları içinde Tanrı Oğulları kavramını açıklamak zordu; bu yüzden yeni çevirilerde bir orta yol seçildi, Tanrı Oğulları’ndan vazgeçildi, “İlahi Varlıklar”da karar kılındı. Eski dönem Yahudi teologları tarafından Tevrat’tan çıkarılmış bir metin vardır. Bu metin, Essenliler’in Ölü Deniz Parşömenleri’nde bulunmuştur. “Enok’un Kitabı” olarak bilinen bu metinde “Gök Oğulları” adı kullanılmıştır.

Kur’an-ı Kerim’de de Tin Sûresi’nde şöyle bir ifade vardır:

“Biz insanı, gerçekten en güzel bir biçimde yarattık. Sonra da onu düşüklerin en düşüğüne / aşağıların en aşağısına çevirdik.”¹⁸

İnsanın yaratılışından söz eden bu ayette “biz” diye geçen bir hitap görülür. Burada geçen “biz” şeklinde geçen hitap, insanın Kâdir-i Mutlak Yaradan tarafından değil, birtakım üst seviyeli kozmik varlıklar tarafından tasarlanıp yapılmış olduğunun ifadesi olarak da yorumlanabilir.

1986 yılından bu yana Kültür Tarihi, Kültür Ürünleri ve Sembolizm konularında araştırmalar yapmış olan Mehmet Ateş, *Mitolojiler ve Semboller* adlı kitabında bu konuda şöyle diyor:

“Ancak öyle anlaşılıyor ki; Kuzey Amerika Kızılderilileriyle Çatalhöyüklüler veya Afrika’nın yerli kabileleriyle Koreliler, Meksikalılar veya Polinezyalılar arasında şayet bir kültürel etkileşim olmuşsa, bu etkileşimin nasıl gerçekleştiğine ilişkin cevaplar bulabilmek için daha çok uzun zaman beklememiz gerekecek.”¹⁹

Ben bu benzerliklerin sebebi her ne olursa olsun, o dönemin sanatının özelliklerini yansıtabilmek için öncelikle Mısır sanatını örnek olarak ele almayı gerekli görüyorum.

¹ Son yıllarda özellikle Göbeklitepe gibi bulgular insanların çok daha önce yerleşik düzene geçmiş olduğunu göstermektedir. (Y.N.)

²Friedrich Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Sol Yayınları, Ankara, 2002, s.199.

³Muazzez İlmiye Çığ, *Kur’an İncil ve Tevrat’ın Sümer’deki Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s.14.

⁴Muazzez İlmiye Çığ, *Kur’an İncil ve Tevrat’ın Sümer’deki Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s.23.

⁵Muazzez İlmiye Çığ, *Kur’an İncil ve Tevrat’ın Sümer’deki Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s.19.

⁶Muazzez İlmiye Çığ, *Kur’an İncil ve Tevrat’ın Sümer’deki Kökeni*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s.18.

⁷Dinlerin farklı sınıflar tarafından farklı şekillerde yorumlanmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Atilla Cemal Eşen, *Dinlerin Sınıfsal Kökeni ve Din Üzerinden Siyaset*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2021

⁸Gnostisizm: (*Bilinircilik*) Gnostik kelimesi, Yunancada “sezgi veya tefekkür yoluyla edinilebilen bilgi” anlamına gelen “Gnosis” kelimesinden türemiştir. M.S. 2. Yüzyılda Ortodoks Hıristiyanlığa rakip olarak ortaya çıkan bir akımdır. Gnostiklere göre insanın Evren ve Tanrı hakkında bilgi sahibi olması için öncelikli olarak kendini tanıması gerekir. “Kendini bilen evreni bilir” bu akımın temel görüşlerinden biridir. Dünyanın nimetlerine sırt çevirmek ve “çilekeş” bir hayat sürmek, kendini bilmek için gerekenlerin başında gelir. Birçok gnostik toplumdaki izole bir şekilde, keşiş hayatı yaşamış, sadece ihtiyaçları kadar yemek yemiştir.

⁹Franklin Lewis, *Mevlânâ – Geçmiş ve Şimdi Doğu ve Batı*, s. 53, çev. Gül Çağalı Güven, Hamide Koyukan, Kabalıcı Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.

¹⁰Hermes: İdris Peygamber. İlk tek Tanrılı dinin Hermes tarafından Atlantis’ten Mısır’a getirilmiş olduğuna inanılır. Mısır’ın “Ölümler Kitabı”nda Hermes’den “İlahî kelâmın efendisi ve ilahî sırların sahibi” olarak söz edilir. (Y.N.)

¹¹Cihangir Gener, *Ezoterik Bâtunî Doktrinler Tarihi*, Hermes Yayınları, İstanbul, 2020, s. 174

¹²Cihangir Gener, *Ezoterik Bâtunî Doktrinler Tarihi*, Hermes Yayınları, İstanbul, 2020, s. 103

¹³ Alegori: Bir görüntü, bir yaşantı veya bir davranışın daha iyi kavranmasını sağlamak için göz önünde canlandırıp dile getirme. (T.D.K. Sözlüğü.)

¹⁴Sudür etmek: Doğmak, meydana çıkmak, sâdır olmak, zuhur etmek. (TDK Sözlüğü.) Sudür yerine “akmak, fışkırmak, taşmak” mânasındaki feyz de kullanılır. Batı dillerinde sudür “procession”, feyz ise “emanation” terimleriyle ifade edilir. Semavî dinler tarafından evrenin Allah’ın mutlak irade ve kudretiyle sonradan ve yoktan yaratıldığına dair verilen bilgilerin birtakım mantıkî açmazlara sebep olduğu gerekçesiyle Fârâbî ve İbn Sinâ gibi filozoflar, evrenin ortaya çıkışını çelişkilerden uzak ve daha anlaşılabilir bir sistemle açıklamak üzere kaynağını Platon’dan alan sudür teorisini benimsemişlerdir. (www.islamansiklopedisi.org.tr)

¹⁵Upanişadlar, İş Bankası Yayınları, Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi, İstanbul, 2008, s. 255

¹⁶UFO: İngilizce’de “Tanımlanamayan uçan nesne” anlamına gelen “Unidentified Flying Object” kelimelerinin baş harflerinden oluşmuş kısaltma.

¹⁷Erdoğan Çınar, *Alevîliğin Gizli Tarihi, Demirin Üstünde Karınca İzi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2017, s. 137

¹⁸Kur’an-Kerim, Tin Sûresi, 4 ve 5. Ayetler. Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk çevirisi. Hürriyet Gazetesi Yayını, İstanbul, 1994

¹⁹Mehmet Ateş, *Mitolojiler ve Semboller*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2014, s.19.